

Regulacja Wisły pod Świeciem w XIX w.

Zarys dziejów Świecia nad Wisłą

Rozpatrując sprawę regulacji Wisły pod Świeciem w połowie XIX w., warto zapoznać się pokrótce z historią miasta. Wisła i Wda, nazywana także Czarną Wodą, były bez wątpienia czynnikiem miastotwórczym. Mieszkańcy uprawiali ożywiony handel, korzystając z arterii wodnej, a wody obu rzek wykorzystywano w celach obronnych, a także przemysłowych (młyny itp.). Tematy związane z transportem wodnym i walkami na wodzie znaleźć można w najstarszych legendach dotyczących dziejów Świecia.

Niekiedy rzeka stawała się groźnym przeciwnikiem człowieka, powódzie, które nasiliły się zwłaszcza w okresie zwężenia koryta Wisły podczas regulacji w latach 1830—1892, doprowadziły do przenosin całego miasta na obecne miejsce, na lewy brzeg Wdy. Tu już w XII w. znajdował się ośrodek centralnej władzy księcia pomorskiego Grzymisława. Jego następcą, ksiądz Pomorza Wschodniego Świętopełk II Wielki, obrał Świecie na południową stolicę swego księstwa — północną siedzibą był Gdańsk. Tymczasem na skutek pojawienia się nowego groźnego przeciwnika nad Wisłą, ksiądz Świętopełk II przeniósł gród pomorski na wyspę wiślaną. Osada świecka pozostała na dawnym miejscu. Był to rok 1245. Następca Świętopełka, jego syn Mestwin II obrał Świecie na swą siedzibę senioralną. W latach 1266-1269 Świecie stało się okresowo stolicą Pomorza Wschodniego. W 1309 r. zdobyte zostało przez Krzyżaków, którzy po zbudowaniu murowanego gotyckiego zamku przenieśli w 1375 r. całe miasto w dolinę nadwiślańską w dorzecze

Wdy i Wisły. Tak więc wykorzystano wody rzek dla celów militarnych. Od północy umocnienia zamku i miasta oblewała Wisła, od południa Wda, od wschodu Wda wpadała do Wisły kończąc tu swój bieg. Od zachodu połączono Wisłę z Wdą przekopaną fosą. Dodatkowe dwie fosy oddzielały zamek od miasta. Po wojnie trzydziestoletniej i zawarciu pokoju toruńskiego w 1466 r. ziemia świecka i miasto wróciły do Macierzy. Miasta całego królestwa położone przy wiślanym brzegu przyjęły na siebie pośrednictwo w handlu zbożem i innymi płodami ziemi. Także w Świeciu istniał port wiślan, natomiast korytem Wdy spławiano drewno z Borów Tucholskich. Już podczas I zaboru w 1772 r. Świecie znalazło się pod panowaniem Prus. Wraz z rozwojem przemysłu w XIX w. na Wiśle zaczęły pojawiać się pierwsze parostanki, jednocześnie powstała konkurencja w postaci rozwijającej się kolei. W tej sytuacji zrozumiano konieczność uregulowania Wisły, która w połączeniu z istniejącymi kanałami stwarzała dogodną sieć dróg wodnych. W tym okresie prawdopodobnie ustaliła się dzisiejsza nazwa miasta „Świecie nad Wisłą”.

Wyspy wiślane związane z dziejami miasta

Wyspy wiślane od wieków związane były z krajobrazem ziemi świeckiej. Świętopełk II wykorzystał wyspę wiślaną jako naturalne miejsce spotkań z mistrzem krzyżackim podczas rokowań pokojowych. Wisła tworzyła liczne odnogi i rozlewiska, które oblewały wyspy zwane ostrowami. Zadrzewione wyspy tworzyły kępy. Na-

Powódź w Świeciu w 1876 r.

przeciw zamku znajdowała się Kępa Zamkowa. Zamieszkiwał tam mieszczanin świecki Piotr Bekier, który w lipcu 1663 r. zawarł umowę z komisarzem królewskim. Zgodnie z kontraktem zobowiązał się wyprodukować 1000 beczek popiołu szmelcowanego, który następnie miał być spławiony do Gdańska. Zamieszkiwało na wyspie 6 zawodowych rybaków. Kępa Żurawia była wyspą jeszcze w 1844 r. Na tej wyspie znajdowała się Kępa Wilcza. Miejska Kępa wzmiankowana w 1530 r. położona była naprzeciw miasta. Wymieniona była już w dokumencie lokacyjnym w 1530 r., dziś jest osadą wchodzącą w skład województwa toruńskiego o nazwie Ostrów Świecki. Wśród licznych wysp warto wspomnieć o Kępie Jedwabce i Kępie Krostkowej, wzmiankowanej w XVII w. „Położona o milę od miasta, a zamieszkiwali na niej Olendrzy”. Byli to uchodźcy z Holandii, którzy znaleźli w Polsce

schronienie przed prześladowaniami religijnymi. Tu znaleźli podobne warunki, jak w zalewanej przez morze Holandii. Terenem ich walki była Wisła. Sypali wały przeciwpowodziowe.

Walka z powodzią przed regulacją

Wisła była zawsze rzeką kapryśną. Przynosiła mieszkańcom dobrobyt i bogactwo, ale podczas powodzi zabierała cały dobytek ludzki, czasem owoce pracy całych pokoleń. Powodzie zdarzały się dwa — trzy razy w ciągu roku. Pierwsza powódź zwała Marcówką, następowała z chwilą splotu kry na rzekach, tworzyły się zatory lodowe i podnosił gwałtownie poziom wody. Druga powódź, zwana Świętojańska, pojawiała się w końcu czerwca i powodowała stosunkowo najmniejsze straty. Trzecia powódź następowała przy końcu lipca i nazywano ją Ja-

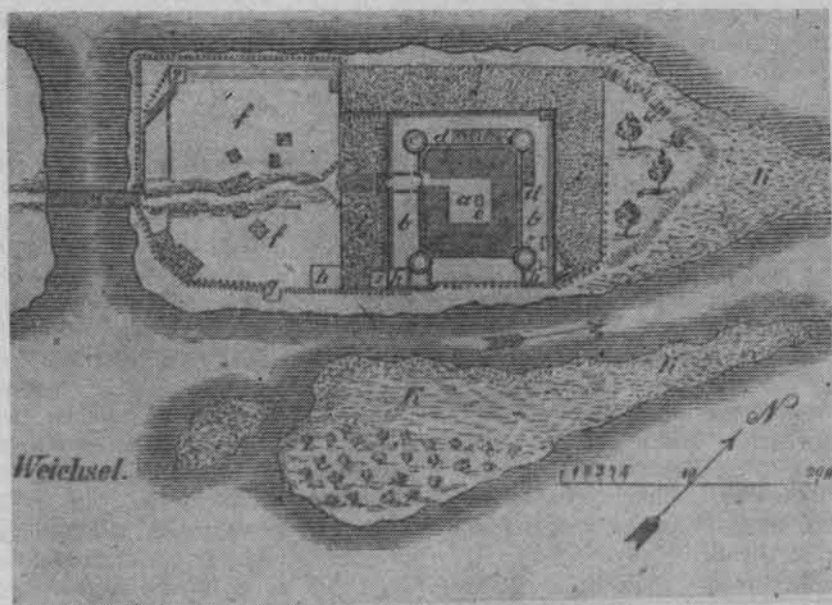

Panorama zamku wraz z mostem zwodzonym. Rycina z dzieła Samuela Puffendorfa wydanego w 1696 r. pt. *De rebus a Carolo Gustavo Suedae rege gestis*

kubówką. Ta była zawsze bardzo groźna. Kroniki podają, że już w 1379 r. miasto nawiedzone zostało przez powódź. Groźne powodzie odnotowano w latach 1445, 1540, 1674, 1711, 1745, 1813, 1816. Później powodzie zaczęły zdarzać się coraz częściej. W 1844 r. letnia powódź zniszczyła całkowicie 3 budynki, spowodowała zawalenie się

35 kominów w domach mieszkalnych oraz uszkodziła 189 budynków. Następne powodzie, coraz bardziej dotkliwe w skutkach, nastąpiły w latach 1846, 1854, i 1855. W tym ostatnim roku, jak podają kroniki, „woda stała 23 stopy i 11 cali nad zerem, tak że po rynku miejskim swobodnie pływały wielkie łodzie rybackie”.

Plan zamku. Widać Kępę Zamkową. Z lewej — most łączący zamek z miastem

Prace związane z regulacją Wisły w 1830-1892 r.

W omawianym okresie rozpoczęto prace związane z regulacją Wisły, które miały na celu zwięźenie koryta rzeki oraz doprowadzenie jej wód do stanu zdatnego do żeglugi. By oddalić od Świecia wiosenne spływy lodów wiślanych, przyznano 15 tys. talarów na prace, które miały na celu zamknięcie i zamulenie ówczesnego lewego koryta rzeki, oddzielającego Świecie od Żurawiej Kępy. W wyniku prowadzonych prac do połowy lat czterdziestych XIX w. cel ten został osiągnięty. Wspomniana Żurawia Kępa stała się osadą położoną przy trasie Świecie — Chełmno. Prace prowadzono przy pomocy pogłębiarek zwanych tu „bagrami”. Umocniono wiślane brzegi faszyną oraz wybudowano tzw. główki, czyli prostopadłe do nurtu

wodnego wybiegające cyple usypane z ziemi, umocnione kamieniami, drewnianymi palami i wikliną. Prace trwały 62 lata i zakończono je w 1892 r. W tym okresie dokonano już przenosin miasta na obecne miejsce. Jako wspomnienie dawnego Świecia pozostał na starym miejscu gotycko-renesansowy kościół parafialny i ruiny zamku. Wszystkie wyspy na Wiśle przestały istnieć. Dawne koryto Wisły tworzy dziś starorzecze zwane „łachami”.

Wisła przyczyną sporu między miastami

Po regulacji Wisły rozwinął się na niej ruch parowców, które holowały barki wypełnione towarami m.in. do nowo wybudowanej w 1882 r. cukrowni w Świeciu. Okazało się jednak, że pozostało jeszcze do uregulowania wiele spraw spornych.

Budowa wałów przeciwpowodziowych w 1938 r.

Metalowa tablica umieszczona na murze kościoła starofarnego na starym mieście w Świeciu. Oznacza poziom wody podczas powodzi, sięgającej powyżej 2 m nad posadzkę.

Wiele nadwiślańskich miejscowości, które należały do terytorium miejskiego Świecia, oraz prywatnych posiadłości żyznych nizin nadwiślańskich przekazano do leżącego naprzeciw Chełmna. Rozpoczął się spór zakończony procesem. W Ratuszu w Świeciu zainteresowani złożyli wiele dokumentów począwszy od 1772 r., a także wykonane później fotografie kęp i wysp. Załączono wykonane w maju 1798 r. z polecenia mieszczan świeckich plan sytuacyjny zapiaszczonej „Małej Wisły” oraz plan Starego Miasta z 1793 r. Spór toczył się w latach 1906—1908. W 1907 r. dokument głosi, że: „do tego czasu przynależne do Świecia (miasta, powiatu, sądu), zapisane w katastrze i księgach gruntowych, raczej niesłusznie skonfiskowane są przez Zarząd regulacji i przypisane do chełmińskiego powiatu wyspy i kępy. Tej części żądają z powrotem miasto Świecie, jego obywatele i dziedziczy dzierżawcy na podstawie znalezionych, dawnych tytułów prawnych. Stanowi to w sprawie kęp świeckich przedmiot sporu ważnego i o bardzo wielkiej wartości”.

Dalej mieszkańcy Świecia odwołują się do wydanej w Gdańsku mapy prądu Wisły z okazji XV Zjazdu Geografów w 1905 r., przez Królewski Zarząd Regulacji Rzek. Mapy te ukazywały położenie po-

szczególnych wysp przed regulacją w 1830 r. i dowodziły ich przynależności do Świecia. Dziś sprawy te przestały być aktualne, warto je jednak odnotować z kronikarskiego obowiązku.

Wspomnieniem tych wydarzeń niech będzie przykład Miejskiej Kępy, nazywanej później Ostrowem Świeckim, miejscowości związanej nierozdzielnie z historią miasta. (Trzeba tu pamiętać, że Wisła w przeszłości stanowiła granicę, w XIII w. pomorsko-krzyżacką). Ostrów Świecki po przegranej procesie do chwili przeprowadzenia reformy administracji w 1975 r. wchodził w skład powiatu chełmińskiego. Obecnie należy do województwa toruńskiego.

Warto dodać, że w latach 1931—1938 wydano Wisłę jeszcze jedną bitwę. Zbudowano potężne wały przeciwpowodziowe, które ostatecznie odgradziły koryto Wdy i Wisły od ludzkich siedzib. Omówienie budowy wałów to oddzielny temat, nie wchodzący w zakres niniejszego opracowania. Wisła nadal toczy swe wody do starego Gdańska mijając położone na 9 wzgórzach Chełmno, nazywane małym Krakowem, oraz doświadczone w swej historii „wędrujące miasto” Świecie nad Wisłą.

(Ilustracje ze zbiorów autora)

LITERATURA

1. Mapa położenia Wisły i wysp wiślanych w 1844 r. (archiwum autora).
2. Relacje mieszkańców Świecia dotyczące spraw przynależności wysp (odpis) rok 1907 (archiwum autora).
3. Stanisław Hoszowski, *Lustracja województwa pomorskiego 1565*, Gdańsk 1961 r.
4. J. Paczkowski, *Opis królewszczyzn w województwach chełmińskim, pomorskim i malborskim w 1664 r.*, Toruń 1938
5. *Dzieje Świecia nad Wisłą i jego regionu* (W:) Kazimierz Wajda, *Świecie i powiat świecki w czasach zaboru pruskiego (1815—1919)*, Warszawa—Poznań—Toruń 1979